

MATEMATICKO-FYZIKÁLNÍ FAKULTA Univerzita Karlova

Seminární práce v LS akademického roku 2022/2023 na téma:

Podpora nadaných žáků na Slovensku

Mgr. Pavla Federičová, Ph.D.

Úvod

Vzdělávací systém na Slovensku a v České republice[1] vychází ze stejného základu, jelikož v historii obě země tvořily jeden celek - Československo. Jediným rozdílem v té době byl vyučovací jazyk – v Česku čeština, na Slovensku slovenština.

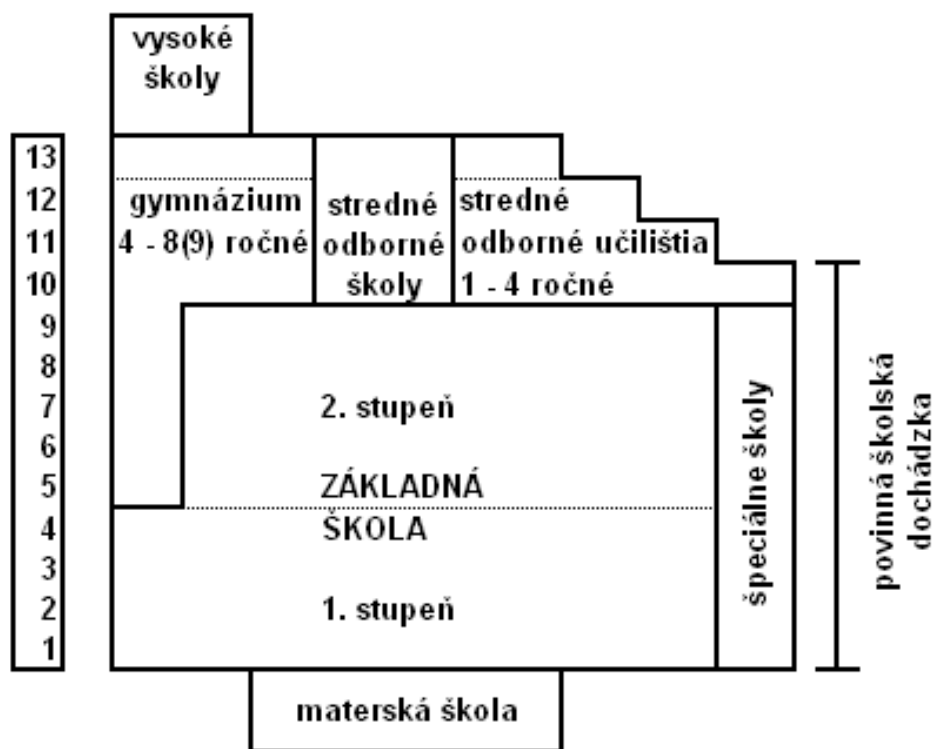
Po vzniku dvou samostatných republik 1. 1. 1993 obě země začínají svůj vzdělávací systém přizpůsobovat svým potřebám. Zejména se jedná o mírně odlišný ekonomický a společenský vývoj. Další milník ve vývoji vzdělávání je vstup obou zemí do Evropské unie, která svou legislativou ovlivňuje vývoj vzdělávání ve všech svých členských zemích.

Srovnání vzdělávacího systému v ČR a SR

V České republice je povinná školní docházka devítiletá a probíhá na devítileté základní škole. Ta se dělí na dva stupně. První stupeň má pět postupových ročníků a druhý stupeň ročníky čtyři. Děti se středním a těžkým mentálním postižením plní povinnou školní docházku na desetileté speciální základní škole. Děti s lehkým mentálním postižením se vzdělávají podle přílohy Rámcového vzdělávacího programu základní školy. Žáci s dobrými studijními předpoklady mohou místo druhého stupně základní školy navštěvovat víceletá gymnázia (po 5. ročníku gymnázia osmiletá nebo po 7. ročníku gymnázia šestiletá).

Na Slovensku je vzdělávací systém odlišný. Povinná školní docházka je desetiletá a probíhá na devítileté základní škole a jeden rok v rámci středoškolského vzdělávání –

Obrázek 1. I když má základní škola stejnou délku jako v Česku, je její vnitřní organizace jiná. První stupeň má pět postupových ročníků a druhý stupně čtyři. Stejně jako u nás mohou děti s dobrými studijními výsledky odcházet před ukončením základní školy na víceletá gymnázia, a to již po čtvrtém ročníku základní školy. Pro žáky zdravotně postižené jsou vytvořeny speciální vzdělávací programy a mohou se vzdělávat ve školách pro ně speciálně zřízených.

Obrázek 1: Struktura

vzdělávacího systému na Slovensku.[2]

Struktura vzdělávání na úrovni odpovídající střední škole je z pohledu vzdělávacích programů v obou zemích obdobná. Existují zde dvouleté programy ukončené závěrečnou zkouškou, dále tříleté programy bez maturity a programy ukončené maturitní zkouškou, které mohou být buď odborně zaměřené, nebo všeobecného charakteru. V obou zemích existují i programy na konzervatořích ukončené absolutoriem. Na střední škole může být vyučována široká škála oborů – od dvouletých bez maturity, přes obory odborného vzdělání po obory gymnaziální. Oba vzdělávací systémy dále nabízejí dvouleté obory nástavbového studia/nadstavbového studia, které umožňují absolventům učebních oborů získat maturitní zkoušku.

Vyučovacím jazykem ve většině škol je slovenský jazyk, ale zřizují se i školy s vyučovacím jazykem národnostních menšin nebo etnických skupin. Výchova a vzdělávání se kromě státního jazyka realizuje v maďarském, ukrajinském, bulharském, rusínském a německém jazyce.

O tom, že obě země jsou historicky, kulturně i akademicky provázané, svědčí i fakt, že v roce 2020 studovalo na českých vysokých školách 21,4 tis. Slováků a na slovenských školách 5 tis. Čechů.

Základní pojmy z oblasti péče o nadané

Než přejdeme k podpoře nadaných dětí na Slovensku[3], je nutné si vysvětlit a vymezit často používané pojmy jako talent a nadání. Bohužel používání těchto pojmů je nejednotné, a to nejen mezi odborníky, ale i v rámci slovenské legislativy (např. v současném slovenském školském zákoně se používá termín „mimořádné nadání“ bez bližší specifikace). Proto

i v této seminární práci nebudeme mezi těmito pojmy rozlišovat.

Nadáním (talentem) se rozumí soubor daných vlastností jedince, které mu umožňují dosahovat vysokých výkonů v některé oblasti lidské činnosti.

Za **nadaného žáka** se považují žáci, kteří v porovnání s vrstevníky podávají nebo mají potenciál podávat vysoce nadprůměrné výkony v některé oblasti. Nadaní žáci by měli být identifikováni kvalifikovanými profesionály. Aby mohli plně realizovat svůj přínos pro společnost, potřebují speciální podporu a vzdělávací program, který školy v rámci běžných výchovně-vzdělávacích programů bohužel na Slovensku neposkytují.

Druhem nadání se myslí specifická oblast, ve které se nadání projevuje.

Rozlišujeme základní druhy nadání:

- **intelektové nadání** – nadání s vysoce nadprůměrně rozvinutými poznávacími schopnostmi, s potenciálem pro vysoké výkony v jedné nebo více intelektových oblastech. Poznávací vývin intelektově nadaných žáků je zrychlený, ale jiné složky jejich osobnosti se nemusí vyvíjet rovnoměrně. Tito žáci potřebují ve vzdělávacím procesu speciální přístup, metody i obsah.
- **umělecké nadání** – projevuje se v některé z uměleckých oblastí – výtvarné, hudební, taneční, literární, dramatické a dalších.
- **sportovní nadání** – projevuje se v některé z mnohých oblastí individuálního či kolektivního sportu.
- **praktické nadání** – souvisí s manuální zručností pro konkrétní praktické činnosti (např. kuchařské, automechanické, elektrotechnické, ...)
- kromě těchto druhů se můžeme setkat i s různými jinými druhy nadání jako např. vůdcovské, emocionální nebo interpersonální.

Pro rozvoj nadání v rámci výchovně-vzdělávacích procesů jsou důležité tři úrovně činnosti:

- **zájmová úroveň** – na této úrovni hraje hlavní roli motivace jedinců, jejich zapojení do různých zájmových aktivit. V této fázi dochází i k první selekci potenciálně nadaných jedinců. Do zájmové úrovně patří např. různé kroužky, kluby, ale i diferencované školní vyučování, nabídka rozšiřujících a volnočasových aktivit v rámci vyučování a pestré a podnětné prostředí školy a třídy. Právě tato úroveň zabezpečuje žákům možnost rozvíjet své nadání v co nejširším smyslu, na základě vlastního zájmu ve smyslu ustanovení Úmluvy o právech dítěte[4] – „výchova dítěte má směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu“.

- **výkonnostní úroveň** – na této úrovni jedinci podávají nadprůměrné výkony, založené nejen na motivaci, ale i na nadprůměrných schopnostech. Aktivity na této úrovni jsou podmíněné vnějším výběrem (např. přijímací pohovory, úspěch ve školním kole soutěže/...). V této fázi dochází k výběru potenciálně nadaných jedinců s cílem poskytnout jim systematický program zvyšování jejich výkonnostní úrovně. Patří sem např. školy s rozšířeným vyučováním vybraných předmětů, vyšší kola soutěží, některá soustředění, příprava na předmětovou olympiádu,...
- **vrcholná úroveň** – na této úrovni jedinci podávají vysoko nadprůměrné výkony. Aktivity na této úrovni jsou podmíněné vnějším výběrem založeným především na identifikaci nadání a na rozdíl od předchozí úrovně je kladen větší důraz na individuální práci s nadaným jedincem. Nadání diagnostikují experti (např. poradenští pracovníci, trenéři, odborníci v dané oblasti nadání). Do této úrovně patří např. působení mentorů, kteří pomáhají usměrňovat a kultivovat nadání jedince a poskytují mu i konkrétní aktivity, spolupráce nadaného jedince s vysokou školou ještě v čase absolvování střední školy, ale i speciální školy a třídy pro intelektově nadané žáky.

Současný stav v oblasti rozvoje nadaných dětí a mládeže na Slovensku

Školský zákon

Slovenský školský zákon[5] dělí nadání dětí a žáků na intelektové, umělecké a sportovní. Dále ustanovuje vytváření podmínek na rozvoj tohoto nadání. Například umožňuje:

- zřizování škol a tříd pro žáky s nadáním (platí pro mateřské, základní i střední školy),
- přijmout dítě do školy dříve než v šesti letech,
- přeřadit nadané dítě do vyššího ročníku bez absolvování předchozího studia
- absolvování jednoho či více předmětů ve vyšším ročníku
- získat příslušný stupeň vzdělání poskytovaného střední školou za dobu kratší než určuje vzdělávací program,
- vzdělávat se na základní i střední škole podle individuálního učebního plánu,
- určuje počet žáků ve třídě pro intelektově nadaná žáky, a to v prvním až čtvrtém ročníku základní školy ne víc než 12 žáků, v pátém až devátém ročníku ne víc než 16 žáků a na střední škole ne více než 24 žáků,
- podrobně se věnuje sportovnímu nadání a upravuje podmínky pro zřízení sportovních škol a tříd (zpravidla se zřizují pro kolektivní sporty a na druhém stupni základní školy).

Školský zákon též upravuje přijímání nadaných dětí do takto zřízených škol a tříd:

- do škol a tříd pro nadané děti se přijímají žáci, u kterých bylo na základě pedagogické diagnostiky zaměřené na jejich nadání, nebo zkoušek na ověření jejich schopností, či zručnosti prokázáno nadání,
- do škol a tříd pro nadané žáky s intelektovým nadáním jsou přijímáni žáci na základě žádosti zákonného zástupce po diagnostice provedené zařízením pro poradenství a prevenci,
- do sportovní třídy se kromě výše uvedených podmínek přijímají žáci na základě zdravotní způsobilosti.

Školský zákon bohužel nevymezuje základní pojmy jako nadání, talent, či mimořádné nadání. Též se nevěnuje jednotlivým druhům nadání stejně – sportovnímu nadání je věnován celý paragraf, zatímco umělecké nadání se vůbec nezmiňuje. Školský zákon také neupravuje například to, jaké jsou možnosti absolvování základní školy dříve než za 9 let atd.

Institucionální oblast

Instituce zabezpečující realizaci a rozvoj nadání (zahrnující též zájmové a výkonnostní činnosti) poskytují na Slovensku poměrně široké možnosti pro aktivity dětí a mládeže. Jejich zřízení a činnosti vymezuje a upravuje například školský zákon, zákon o školských zařízeních, zákon o neziskových organizacích poskytujících všeobecně prospěšné služby a další.

Jde zejména o tyto instituce a jejich činnosti:

- mateřské, základní a střední školy (různé kroužky, školní kola soutěží)
- základní a střední školy (rozšířené vyučování předmětů)
- sportovní školy
- konzervatoře
- školy a třídy pro žáky s nadáním
- základní umělecké školy (vzdělávání v hudebním, tanečním, výtvarném a dramatickém oboru)
- centra volného času (různé druhy kroužků, prázdninové aktivity)
- útvary talentované mládeže zřizované ve spolupráci se školami a jinými subjekty (momentálně působí jen v oblasti sportu)
- dětské a mládežnické organizace a sdružení (kluby, kroužky, oddíly)
- mimovládní organizace (soutěže, korespondenční semináře, kroužky, prázdninové aktivity, e-learning, soustředění)
- školní střediska zájmové činnosti
- náboženské společnosti (letní tábory, prázdninové aktivity)
- poradenská zařízení (diagnostika intelektového nadání, účast na sestavování individuálního vzdělávacího programu)

Podmínky rozvoje nadání ve výchovně-vzdělávacím procesu

Výchovně-vzdělávací proces zahrnující obsah vzdělávání, metody, hodnocení a formy výchovy a vzdělávání na běžných školách (tedy mimo sportovní školy, školy pro intelektově nadané žáky a školy zaměřené na rozšířené vyučování některých předmětů) hrají důležitou roli zejména při identifikaci nadaných žáků a jejich formování v rámci zájmové úrovně.

Předpoklad pro identifikaci nadání je poskytnutí dostatečně pestrého prostředí, aktivit, podnětů, aby se nadání mohlo projevit. Proto je nutná změna tradičního vzdělávání zaměřeného zejména na mechanické pamatování a pasivní získávání poznatků směrem k modernímu vzdělávání zaměřenému na aktivní učení a získávání kompetencí pro život, o které se ve slovenské společnosti dlouhodobě mluví. Bohužel zásadní změny se ve vzdělávací oblasti za poslední roky na Slovensku nerealizovaly. Potvrzují to též výsledky zjištění Státní školní inspekce za období 2021/2022[6], která například konstatuje:

- „Většina žáků nedostala během vyučovací hodiny příležitost prokázat svou schopnost analýzy a syntézy.“
- „Výrazně byla podceněna oblast rozvoje vyšších myšlenkových procesů žáků.“
- „Úlohy a procesy stimulující tvořivost a originální řešení problémů nebyly přítomné na více než 77% hodin.“
- „Nedostatečným diferencováním zadávaných úloh a činností z hlediska náročnosti a kvantity na některých vyučovacích hodinách vyučující nezabezpečili optimální učební zátěž zohledňující individuální schopnosti a možnosti každého jedince.“
- „Téměř na více než polovině hodin neměli žáci možnost rozvíjet svoje sociální kompetence v interaktivních činnostech.“
- „Pedagogové v malé míře využívali inovativní metody, častěji uplatňovali frontální vyučování s převahou rozhovoru a monologické slovní metody.“
- „Poskytování podpůrných stimulů pro efektivní strategii učení každého žáka bylo nevýrazné.“

Příprava odborníků pro práci s nadanými dětmi a mládeží

Vzdělávání odborníků je klíčovou otázkou rozvoje nadaných dětí a mládeže, protože jde o samotné realizátory rozvíjení nadání. Jde především o přípravu pedagogických zaměstnanců (hlavně učitelů a vychovatelů), zaměstnanců poraden a dobrovolníků.

Problematika nadání je ale bohužel na Slovensku jen velmi sporadicky a nesystematicky zahrnuta do pregraduálního vzdělávání v rámci filozofických a pedagogických fakult. Neexistuje ani samostatný studijní program nebo zaměření na pedagogiku nadaných, a to v rámci pregraduálního ani postgraduálního vzdělávání. Z hlediska motivace odborníků, především pedagogických zaměstnanců, není též vypracovaný systém na jejich podporu a aktivizaci v oblasti rozvoje nadaných dětí a mládeže.

Závěr

Z výše uvedeného je zřejmé, že podpora nadaných dětí a mládeže ve Slovenské republice není dostačující a chybí zde jasný návrh a vymezení podmínek pro vzdělávací programy týkajících se jak podpory a rozvoje samotných nadaných žáků, tak pedagogických pracovníků. Na Slovensku je sice vytvořena koncepce rozvoje nadaných dětí a mládeže[3], která byla vypracovaná na základě Usnesení vlády Slovenské republiky v červnu 2005 k návrhu strategie konkurenceschopnosti Slovenské republiky, bohužel ale tato koncepce stále nebyla zahrnuta do školského zákona a nebyly přijaty navrhované změny.

Samotná koncepce definuje základní pojmy, vymezuje podmínky rozvoje nadaných dětí, žáků a studentů ve vzdělávacím procesu, stanovuje způsob jejich identifikace a formy vzdělávání a zdůrazňuje i potřebu univerzitního a dalšího vzdělávání pedagogů nadaných dětí. Srovnání současného stavu[7] rozvoje nadaných dětí na Slovensku s navrhovanými změnami je uvedeno v *Tabulce 1*, resp. 2.

Literatura:

1.https://www.czso.cz/documents/10180/20541265/1804110930_31.pdf/e580a857-f84e-4486-aba2-b3b232ea8736?version=1.0

2.<http://www.zilinskazupa.sk/images/odbory/skolstvo/schema.gif>

3.<https://www.minedu.sk/data/att/933.pdf>

4.<https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>

5.https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245#c12_druhý_oddíl,_§103

6.https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2022/12/sprava_2022.pdf

7.<https://www.minedu.sk/data/att/934.pdf>

Oblasť aplikácie	Súčasný stav	Navrhované zmeny
Vymedzenie pojmov	Školský zákon vo svojich ustanoveniach používa pojmy „mimoriadne nadanie a talent žiaka“ bez ich vymedzenia.	Vytvorenie systému v definovaní pojmov a foriem starostlivosti v rámci školského vzdelávania. Nadanie a talent sú synonymá. Nadanie je definované vo vzťahu k jeho zameraniu. Nadanie sa rozvíja na troch úrovniach: záujmovej, výkonnostnej a vrcholovej. Výkonnostnú a vrcholovú úroveň nadania posudzujú odborníci na základe záväzných kritérií.
Inštitucionálne zabezpečenie rozvíjania talentov	Školy všetkých stupňov a typov a školské zariadenia	Posilňuje sa úloha škôl a školských zariadení pri rozvíjaní nadania na záujmovej úrovni.
	Špeciálna výchova a vzdelávanie intelektovo nadaných žiakov (v špeciálnych školách, triedach aj integrovane)	Vymedzenie rôznych foriem vzdelávania intelektovo nadaných (akcelerovane aj v rámci obohatenia).
	Základné umelecké školy	Ostávajú zachované; rozvíjajú umelecké nadanie žiakov ZŠ na výkonnostnej a vrcholovej úrovni, nadanie žiakov SŠ na záujmovej úrovni.
	Stredné umelecké školy, Konzervatóriá	Ostávajú zachované, rozvíjajú umelecké nadanie na výkonnostnej a vrcholovej úrovni.
	Športové školy, triedy	Ostávajú zachované, rozvíjajú športové nadanie na výkonnostnej a vrcholovej úrovni.
Formy podpory rozvoja nadania	Predčasné zaškolenie	Ostáva zachované pre intelektovo nadané deti, ale s presnejším vymedzením podmienok.
	Možnosť ukončiť vzdelávanie v základnej škole za menej rokov	Ostáva ako tzv. akceleračný model výchovy a vzdelávania; možno ho uplatniť aj na vyšších stupňoch škôl formou preskočenia ročníka alebo absolvovania dvoch ročníkov za jeden školský rok.
	Individuálny výchovno-vzdelávací program pre intelektovo nadaných žiakov	Používa sa od r. 2005 v základných školách.
	Individuálny študijný plán (využívaný iba športujúcimi žiakmi stredných škôl)	Bude ho možné použiť na všetkých stupňoch a druhoch škôl pri rozvíjaní akéhokoľvek druhu nadania na vrcholovej úrovni.

Tabuľka 1: Srovnání současného stavu rozvoje nadaných dětí s návrhem koncepce.

		Mentorstvo – individuálne vedenie nadaného žiaka starším študentom alebo odborníkom v príslušnej oblasti sa bude využívať pri rozvíjaní nadania na vrcholovej úrovni.
		Ďalšie formy rozvíjania nadania budú prehľadne zdefinované: - absolvovanie niektorého predmetu vo vyššom ročníku, - vyňatie nadaných žiakov v rámci vyučovania alebo mimo vyučovania do obohacovacieho programu.
		Podpora aktivít, zameraných na rozvíjanie nadania prostredníctvom rozvojových programov a výziev ESF.
Vzdelávanie odborníkov	Pregraduálne vzdelávanie v oblasti rozvíjania nadania prakticky absentuje	Počíta sa so zavedením študijného programu pedagogiky intelektovo nadaných a predmetu psychológie nadania.
	Ponuka ďalšieho vzdelávania je sporadická a nekoordinovaná	Ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov, poradenských zamestnancov i dobrovoľníkov v oblasti práce s talentami je jednou z priorít koncepcie.
Informovanosť	Nedostatočná a nekoordinovaná	Vznikne ústredný informačný portál na podporu rozvoja nadanej mládeže, ktorý bude obsahovať aj odkazy na portály jednotlivých poskytovateľov služieb v tejto oblasti.

Tabulka 2: pokračování